

DR DRAGAN STANIMIROVIĆ — KLASJE U SAVREMENOM DRUŠTVU
— prilog teoriji i praksi marksizma u Jugoslaviji —
Svetozar Marković, Beograd, 1983.

Od nastanka klasa do danas, mnogo je mislilaca dalo svoj doprinos njihovom proučavanju. Iako smo savremenici socijalizma, perioda u kome klase gube svoja tipična obeležja i gde se formira kvalitativno nova radnička klasa, aktuelnost njihovog trajnog proučavanja ne prestaje. Malo je autora koji studioznije proučavaju klase; većina njih samo marginalno zahvata ovaj problem.

Sredinom 1983. godine izašla je iz štampe knjiga dr Stanimirovića posvećena proučavanju klasa u savremenom društvu. Knjiga je interesantna, pre svega zato, što velikim delom zahvata problem klasa u našem društvu. Nedostatak vremenske distance, osetljivost problema kao i političkog trenutka, utiču na to da se retko koji autor odvaži da piše o savremenim problemima. Upravo zato ovakva knjiga pobuđuje interesovanje svih onih koje na bilo koji način tangira naša savremenost.

Knjiga se sastoji iz dva dela, a svaki od njih sadrži više manjih celina — glava. U prvom delu, pod nazivom »Uvod u marksističko poimanje društvenih klasa«, date su osnovne postavke klasika marksizma o klasama. Nedostatak opšte usvojenog učenja o klasama motivisao je i dr Stanimirovića da se studioznije posveti istraživanju klasnih promena u svetlu teorije i prakse marksizma. Autor navodi da je učenje o klasama rasuto u mnogobrojnim delima klasika i da predstavlja osnovu za razumevanje čoveka i društva. U metodološkom pogledu Marks klase poima dijalektički i materijalistički; objašnjava ih polazeći od načina proizvodnje, govori o klasnoj borbi koja započinje s nastankom klasa; izlaže njihov istorijski, odnosno logički proces formiranja. »Primena dijalektičkog metoda u materijalističkom shvatanju dovela je do revolucionarnog otkrića da je proizvodnja uopšte apstrakcija van određene stupnja društvenog razvitka, da razvitak društvene proizvodnje dovodi do socijalnih revolucija kad materijalne proizvodne snage dođu u protivrečnost s postojećim odnosima proizvodnje«.¹

U analizi klasa u marksističkom duhu nezaobilazan je humanistički pristup. Tako se ovde ističe uloga klasa u istoriji društva (šire u istoriji prirode), u transformaciji otuđenog sveta u carstvo slobode. »Marksizam (...) od samog svog početka, izvorno, ima svoj temelj u materijalnoj borbi klasa, kao što je prethodno imao svoju teorijsku podlogu u opštoj filozofiji i filozofiji istorije nemačke klasike i francu-

¹ Marks, K. — Prilog kritici političke ekonomije; ovo delo, str. 10.

skog socijalizma i komunizma.«² Pored klasne borbe istaknuta je složena struktura klasa i povezana s određenim istorijskim fazama razvitka proizvodnje.

Razmatranje osnovnih obeležja klasa autor upotpunjuje time što navodi i komentariše više određenja klasa: — »(...) po materijalističkom shvatanju istorije, društvene klase čine individue koje društveno proizvode u istorijski određenim uslovima.«³

— »Ukoliko milioni porodica žive pod ekonomskim uslovima koji njihov način života, njihove interese i njihovo obrazovanje odvaja od načina života, interesa i obrazovanja drugih klasa i njima ih neprijateljski suprotstavljaju, utoliko oni čine klasu.«⁴

— »Klase se zovu velike grupe ljudi koje se razlikuju po svome mestu u istorijski određenom sistemu društvene proizvodnje, po svome odnosu (većinom određenom i formulisanom u zakonima) prema sredstvima za proizvodnju, po svojoj ulozi u društvenoj organizaciji rada i, prema tome, po načinu dobijanja i veličini onog dela društvenog bogatstva kojim raspolažu. Klase su takve grupe ljudi od kojih jedna može da prisvaja rad druge zahvaljujući razlici njihovog mesta u određenom sistemu društvene privrede.«⁵

Lenjinovu definiciju klasa autor smatra dosad neprevaziđenom u marksističkom shvatanju. Ona sadrži bitna obeležja klasa i time omogućava identifikaciju osnovnih klasa u određenim društveno-ekonomskim formacijama. Razvijajući ovu definiciju u duhu marksizma, a u okviru konkretne društvene-ekonomske formacije, možemo odrediti vladajuću klasu naspram potčinjene, njihov kvalitativno različit uticaj na stvaranje politike, morala, ideologije... Uz to možemo naslutiti do čega dovode suprotne pozicije dveju osnovnih klasa. Razvija se klasna borba koja prati narastanje suprotnosti između klasa do protivrečnosti; i koja dovodi do stalnih promena u društvu.

Klase su nastale na određenom stupnju razvoja društva i na određenom stupnju će i nestati. To će dovesti do ukidanja prividne zajednice, zajednice prinudno ujedinjenih individua (kao članova klase) i do uspostavljanja stvarne zajednice — asocijacije slobodnih individua. Ovakvu promenu moguće je ostvariti revolucijom koja se zasniva na dva bitna elementa: materijalnoj osnovi — pasivnom elementu revolucije i živom socijalnom pokretu — aktivnom elementu revolucije.

U drugoj glavi autor razmatra ulogu radničke klase pod nazivom »Klasna diktatura proletarijata«. On polazi od Marksovog stava: »Ono novo što sam ja dao sastoji se u tome što sam dokazao: 1) da je postojanje klasa povezano samo s određenim istorijskim fazama proizvodnje; 2) da klasna borba neminovno vodi diktaturi proletarijata; 3) da ta diktatura čini samo prelaz ka ukidanju svih klasa i ka besklasnom društvu...«⁶ Pored oružane borbe kao načina osvajanja vlasti od strane proletarijata, navodi se i Marksovo razmišljanje o mirnom putu u ostvarivanju ovog cilja. Ipak ostaje uverenje da se u većini zemalja

² Ovo delo, str. 20.

³ Ovo delo, str. 16.

⁴ Marks, K. — 18. brimer Luja Bonaparte; ovo delo, str. 22.

⁵ Lenjin, V. I. — Velika inicijativa; ovo delo, str. 12.

⁶ Marks — Engels — Pisma o istorijskom materijalizmu; ovo delo, str. 36.

mora primeniti sila radi uspostavljanja socijalizma i komunizma. Po red toga, stvarna revolucija nije moguća u vreme opšteg prosperiteta, već je neophodno da buržoaski oblici proizvodnje dođu u protivrečnost s modernim proizvodnim snagama. U tim uslovima proletarijat će biti prinuđen da izvrši prevrat, nužnošću svog istorijskog postojanja. Proletarijat će postati istorijski subjekt, stvaralac svoje i društvene istorije. Težeći da i sebe ukine kao klasu i time dovrši klasnu istoriju društva, proletarijat se pokazuje kvalitativno različitim od svih dotadašnjih klasa.

U drugom delu knjige, koji je daleko obimniji od prethodnog, autor razmatra klasne promene u Jugoslaviji. To je pokušaj da se sagleda mesto i uloga naše socijalističke revolucije, revolucionarnog etatizma i samoupravnog socijalizma, u okviru marksističke koncepcije društvene transformacije.

Da se socijalizam ne može graditi prema određenoj šemi, već u zavisnosti od brojnih objektivnih okolnosti i subjektivnih sposobnosti (objektivnih i subjektivnih mogućnosti), uverljivo pokazuje praksa našeg posleratnog razvitka. Najpre je istaknuta specifičnost u razvoju materijalne osnove i argumentovana brojnim statističkim pokazateljima. Iz ekonomski nerazvijene, agrarne i ratom opustošene zemlje, Jugoslavija prerasta u srednje razvijenu industrijsku zemlju (npr. u periodu 1947—1981. prosečan godišnji rast industrijske proizvodnje je 8,9% što svrstava Jugoslaviju u red zemalja s najbržim industrijskim rastom). Privredni rast beleži i padove koji su posledica: sukoba s IB, suše koje su zadesile u dva navrata našu zemlju, jačanja etatističkih, birokratskih i sl. tendencija, kao i promena na svetskoj sceni (jačanja blokovske politike, širenja multinacionalnog kapitala, privredne recesije super — sila. . .). Etatistički koncipirano i vođeno proširivanje društvenog sektora, a sužavanje individualnog, vrlo brzo je pokazalo svoje nedostatke i nužnost kvalitativne promene, koja je usledila uvođenjem samoupravljanja. Kakve su promene bile neophodne vidi se iz navedenih karakteristika naše privrede: »a) niska podela rada, b) proizvodnja u malim serijama, i c) dominacija univerzalne, po pravilu nisko-produktivne opreme.«⁷ Udeo ručnog rada, prema podacima iz 1969. godine bio je 54,4%. Neefikasno poslovanje privrede ogleda se i u delimičnom iskorišćavanju materijalnih kapaciteta (jedva više od polovine), od čega neizlečivo boluje i današnja privreda. Ovome je dodat podatak o neracionalnom korišćenju kapaciteta u radu po smenama, o neopravdanim bolovanjima, o radu pogona u izgradnji, o uveznoj opremi (47%) i niz sličnih. Iz navedenih podataka sledi nimalo ohrabrujući zaključak, da borba protiv ovih negativnosti, do sada, nije dala vidnije rezultate.

»Materijalni i teorijski razvitak samo su dva vida jednog istog razvitka čoveka, dva neodvojiva elementa, međusobno uslovljena (posredovana), koji se istorijski pokazuju kao prisvajanje totaliteta proizvodnih snaga i razvitak totaliteta sposobnosti.«⁸ Tako su uporedo sa jačanjem materijalne osnove, činjeni napori na podizanju tehničko-pro-

⁷ Pečujlić, M. — Budućnost koja je počela; ovo delo, str. 70.

⁸ Ovo delo, str. 83.

izvodne i opšte svesti. U vezi s tim, autor navodi podatke o koncentraciji stručnjaka prema određenim sektorima. Anomalija koja je nastala do danas nije prevaziđena. Najveći broj stručnjaka sa visokom i višom stručnom spremom zapošljava se van privrede, drugi deo u društvenom sektoru, a najmanje je onih koji se uključuju u oblast privrede (u procentima: 17,2% van privrede, 5,1% društveni sektor i 2,5% privredni sektor). I još preciznije: »... članovi izvršnih organa opštinskih skupština imaju vrlo visoko stručno obrazovanje — ukupno 83,4%, a od toga visoko 47,7% i više 35,7%. Kad se ovome doda oko 30 hiljada zaposlenih u stručnim službama samoupravnih interesnih zajednica, tim pre što stručne službe pripremaju predloge koje delegati u praksi retko menjaju i još ređe odbacuju, onda je odlučujuća uloga stručnjaka van sumnje.«⁹ Ovo upotpunjuje sliku funkcionisanja našeg delegatskog sistema, šire i samoupravljanja. Iz podataka se vidi koliko smo poštovali Ustav SFRJ, zakone i partijska dokumenta.

Pored ovih negativnih pojava u privredi dolazi do niza radikalnih promena. Samoupravni položaj radnika u procesu proizvodnje, bitno menja fizionomiju ovog procesa. Iako radnici neposredno raspolazu samo delom dohotka, a delom posredno, stepen njihove slobode se neprekidno povećava.

U četvrtoj glavi autor razmatra promene u klasnom sastavu jugoslovenskog društva. Započinje merama koje su preduzete neposredno nakon rata: sekvestracija, nacionalizacija, eksproprijacija, oduzimanje ratne dobiti, agrarna reforma... i sa rezultatima njihove primene, odnosno sa promenama koje su one izazvale.

Epoha radničkog samoupravljanja praćena je promenama u sastavu radničke klase, u sastavu inteligencije, u sastavu rukovodećeg osoblja, kao i drugih društvenih slojeva (seljaštva, drugih klasnih ostataka i odlaskom velikog broja ljudi na rad u inostranstvo). Tada započinje hiperprodukcija stručnjaka, naročito u oblasti humanističkih nauka. Imajući u vidu podatke koje autor navodi u vezi s tim, mislim da možemo shvatiti restriktivne mere u oblasti obrazovanja, koje se upravo preduzimaju. Pored ovih, naveden je interesantan podatak iz prvog perioda naše posleratne izgradnje: »26,8% rukovodilaca steklo je kvalifikaciju bez školovanja, 15,5% na osnovu zasluga na radu, a 11,3% polaganjem ispita.«¹⁰ O pojavi birokratskih, tehnokratskih i sl. tendencija uz ovakve i ranije navedene podatke (o koncentraciji stručnjaka u pojednim oblastima), nije potrebno ni govoriti.

U petoj i poslednjoj glavi knjige, pod nazivom »Političko-pravne i klasne promene« autor razmatra program socijalističkih odnosa proizvodnje i čoveka u političkom i pravnom polazištu socijalizma.

I ovde autor vrlo argumentovano (uz niz statističkih podataka) piše o promenama u našem društvu. On ukazuje na tendencije, na greške, na uzroke krize (čiji smo savremenici), ali i na mogućnosti da se te greške ublaže, da se ekonomska stabilizacija sprovede uspešno. Začuduje činjenica da i pored postojanja svih ovih podataka, neke mere nisu preduzete ranije i odgovornije. Optimistički ton u kome su napi-

⁹ Samoupravni društveno-ekonomski razvoj u Jugoslaviji 1947—1977; ovo delo, str. 87.

¹⁰ Statistički bilten br. 312 od 1964; ovo delo, str. 132.

sane, naročito poslednje stranice knjige, u izvesnoj meri može čitaoca da umiri; ali ne i da ga ostavi ravnodušnim. Aktuelni problemi koji su zahvaćeni i potkrepljeni najsvježijim podacima, podstiču na razmišljanje i mogu da razviju trajno interesovanje za našu stvarnost. Zato ovu knjigu treba svakako pročitati.